ЯМНЕНКО
Тетяна Михайлівна
t.yamnenko@gmail.com

УДК 347:616-089.843(045)

МЕЛЬНИК
Анастасія Сергіївна
asia_melnik@ukr.net

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПОСМЕРТНОГО ДОНОРСТВА В УКРАЇНІ

LEGAL ISSUES OF DEATH DONORSHIP IN UKRAINE

д.е.н., професор кафедри, Національний авіаційний університет, юридичний факультет

студентка, Національний авіаційний університет, юридичний факультет

YAMNENKO Tetiana Mykhailivna *– Doctor of Economics, Professor of department, National Aviation University, Faculty of Law*

MELNYK Anastasiia Serhiivna *– student, National Aviation University, Faculty of Law*

Мета роботи: дослідити тему посмертного донорства та розглянути правові моделі правового регулювання вилучення органів від померлих осіб − «презумпція згоди» та «презумпція незгоди», які склалися в світовому співтоваристві. Методи дослідження: документального аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний та ін. Результати: з'ясована практика застосування кожної з правових моделей трансплантації органів від померлого донора. Обговорення: сучасний стан національного правового регулювання трансплантації органів від померлого донора.

* * *

Цель: исследовать тему посмертного донорства и рассмотреть правовые модели правового регулирования изъятия органов от умерших - «презумпция согласия» и «презумпция несогласия», которые сложились в мировом сообществе. Методы исследования: документального анализа и синтеза, сравнительного анализа, объективной истины, познавательно-аналитический и др. Результаты: выяснена практика применения каждой из правовых моделей трансплантации органов от умершего донора. Обсуждение: современное состояние национального правового регулирования трансплантации органов от умершего донора.

* * *

The purpose of the paper is to investigate the topic of posthumous donation and to consider the legal models for the legal regulation of the removal of organs from deceased persons - the "presumption of consent" and the "presumption of disagreement" that have developed in the world community. Research methods: documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc. Results: the practice of applying each of the legal models of organ transplantation from a deceased donor has been clarified. Discussion: current state of national legal regulation of organ transplantation from a deceased donor. The issue of transplantation has long required the development of a current legal framework in Ukraine that meets European standards, in particular. At the moment, the adoption of "On the Use of Transplantation of Anatomical Materials to Man" dated 17.05.2018 indicates the stabilization of state policy in this field, however, some aspects of the implementation of the law necessitate additional interpretation or adoption of normative legal acts. In Europe, the legal basis for the development of such a phenomenon as donation is much better developed than in our country, which is more positively reflected in the living and health standards of these countries. However, the organ transplant procedure in Ukraine is on the way to its widespread practical application. The following major problems of posthumous donation in Ukraine can be distinguished as: insufficiently clear legal definition of the conceptual categorical apparatus and the mechanism of applying the presumption of consent and disagreement; the absence, and therefore the need, of establishing a register of recipients; critical level of public funding for this field of medicine; insufficient coverage of the topic by the state and, as a consequence, the need for society in the field of organ donation. The above list of issues is not exhaustive and therefore requires a comprehensive legislative, scientific and medical approach.

Ключові слова: *посмертне донорство, трансплантація, донор, реципієнт, органи та інші анатомічні матеріали, біоімплантати, модель правового регулювання, «презумпція згоди» та «презумпція незгоди»*

Ключевые слова: *посмертное донорство, трансплантация, донор, реципиент, органы и другие анатомические материалы, биоимплантаты, модель правового регулирования, «презумпция согласия» и «презумпция несогласия»*

Keywords: *posthumous donation, transplantation, donor, recipient, organs and other anatomical materials, bioimplants, model of legal regulation, "presumption of consent" and "presumption of disagreement"*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні трансплантація органів та інших анатомічних матеріалів є одним з поширених видів медичних послуг, що дозволяє відновити функції організму і врятувати життя людині. Водночас головною проблемою трансплантації залишається брак відповідного анатомічного матеріалу. Відсутність необхідної кількості органів для трансплантації є однією з ключових проблем для лікування хворих й в Україні. Від жи-

вого донора без суттєвої втрати для його здоров'я можна взяти лише парні органи. Тому найбільш розповсюдженим та безпечним видом трансплантації залишається пересадка органів і тканин від померлої особи.

Особливо актуальними в науці цивільного права є питання, пов'язані з процедурою надання згоди особи на трансплантацію її органів після смерті. Національне законодавство містить досить неоднозначні положення відносно реалізації зазначеного права, тому очевидним є те, що як медичним працівникам, так і юристам необхідно чітко уявляти правові основи вилучення органів і тканин із тіла померлої людини. Таким чином, підвищена увага до посмертного донорства є виправданою і потребує подальшої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Правове регулювання трансплантації органів від померлого донора були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких − Г.В. Анікіна, Г.А. Білецька, М.С. Брюховецька, М.С. Малеїн, М.М. Малеїна, Я.О. Ковальова, Н.О. Маргацька, А.В. Мусієнко, І.І. Сенюта, С.О. Сліпченко, Є.Н. Степанова, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, А.О. Тараненко, Л.І. Шаповал.

МЕТА роботи − дослідження стану сучасного правового регулювання трансплантації органів від померлого донора в Україні, а також його особливостей порівняно з правовими моделями інших країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

Трансплантація (від лат. transplantatio – пересаджування) − метод, що полягає в пересадці реципієнту органу або тканини (трансплантата), взятих у донора, а також клонованих тканин, штучних імплантатів (електронних, металічних та інших), найчастіше методом хірургічного втручання [1].

Так, на початку 2019 р. набув чинності даний Закон [2], який врегульовує нові для України суспільні відносини, що стосуються донорства, зокрема, посмертного, тобто від «донора-трупа». Як зазначено у Законі, це «померла особа, щодо якої в установленому цим Законом порядку отримано згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів».

Вперше пересадку органів від померлої людини до живої було виконано 1931 р. В.П. Філатовим в Одеському медичному інституті. Лікар здійснив трансплантацію роговиці трупного ока від померлого донора [3, с. 67]. У 1933 р. Ю.Ю. Вороной у Харкові провів першу пересадку нирки від людини до людини. На жаль, жінка-реципієнт померла на другу добу після операції [4, с. 234]. За часів незалежності в Україні першу трансплантацію печінки від померлої людини було виконано О.С. Ніколенком у Запорізькому центрі трансплантації у 1994 р. [5, с. 139].

Сьогодні трансплантацію людських органів, тканин і клітин почали практикувати в усьому світі. Завдяки їй вдалося врятувати сотні тисяч життів і значно покращити якість життя хворих. У світовому співтоваристві у правовому регулюванні питань трансплантації та донорства, їх застосування та здійснення контролю існують певні розбіжності. У практиці зарубіжних країн склалися різні правові моделі правового регулювання вилучення органів у померлих осіб − «презумпція згоди» та «презумпція незгоди» [6].

Кожна модель правового регулювання вилучення органів або тканин у померлого прагне максимально врахувати його прижиттєву волю, але жодна з них, на жаль, не позбавлена недоліків та серйозних заперечень.

«Презумпція згоди» також відома в юридичній літературі як «передбачувана згода», або «модель заперечення». Відповідно до неї вилучення і використання органів від померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього, або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники. Проте у випадку, якщо установу охорони здоров'я на момент вилучення повідомлено про те, що за життя певна особа, її родичі або законний представник заявили про свою незгоду на вилучення його органів і (або) тканин після смерті, то вилучення не проводиться [6].

Такий тип презумпції застосовується в Бельгії, Білорусії, Росії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, й Австрії, Великій Британії.

Наприклад, у Республіці Білорусь за період після прийняття закону про трансплантацію, згідно з яким діє презумпція згоди на посмертне донорство, кількість трансплантацій збільшилася в 40 разів. Водночас не було жодного прецеденту (скандалу, тим більше, карної справи), а Білорусь вийшла на 9-те місце у світі за кількістю подібних операцій. Одна пересадка органу у Білорусі коштує від 60 тис. дол. В Україні на ці кошти можна було б допомогти 30-40 пацієнтам [7].

«Презумпція незгоди» (інформована згода) означає, що людина за свого життя явно заявляла про згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають згоду на такі дії в тому випадку, коли померлий не залишив такої заяви. У таких випадках відсутність згоди вважається відмовою від трансплантації. Ця правова модель вилучення органів і тканин від померлого донора для трансплантації, унеможливлює наділення лікарям правом розпорядження тілом померлого без окремого дозволу. Згідно з таким принципом вважається, що кожна людина заздалегідь незгодна з тим, що її органи буде пересаджено іншій людині. Зазначена презумпція діє у США, Данії, в Україні [7].

Так, на початку 2019 р. набув чинності новий Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який врегульовує нові для України суспільні відносини, що стосуються донорства, зокрема, посмертного, тобто від «донора-трупа». Як зазначено в Законі, це «померла особа, відносно якої в установленому цим Законом порядку отримано згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів» [2].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону кожна повнолітня дієздатна особа може дати письмову згоду або незгоду стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті. У випадку, коли особа подібне розпорядження не зробила, дозвіл на вилучення органів можна отримати від родичів або законних представників. Отже, у чинному законодавстві України закріплено

«слабку» форму «презумпції незгоди» на вилучення органів від померлого донора. Органи можна вилучити тільки у разі отримання прижиттєвої згоди від самої людини або згоди родичів після його смерті.

Також розширено перелік осіб, які є близькими родичами, − до нього включили двоюрідних братів і сестер, дядьків, тіток, племінників, що дозволить розширити коло осіб для родинного донорства. Законом передбачено, що сімейний лікар може отримувати згоду на посмертне донорство та матиме право вносити таку інформацію до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, а також визначено можливість донорства кісткового мозку від повнорідних братів або сестер віком до 18 років [8].

Окрім того, документом конкретизується, що дозволяється лише міжнародний обмін анатомічними матеріалами, а стосовно гемопоетичних стовбурових клітин – дозволяється їх купівля-продаж. Водночас внесено зміни до ст. 290 Цивільного кодексу України, завдяки чому надається право на донорство гемопоетичних стовбурових клітини у випадках, передбачених законом, особам віком до 18 років [9].

Можна виділити такі основні проблеми посмертного донорства в Україні як: недостатньо чітка правова визначеність понятійно-категоріального апарату та механізму застосування презумпції згоди та незгоди; відсутність, а відтак і необхідність, створення реєстру реципієнтів; критичний рівень державного фінансування цієї галузі медицини; недостатнє висвітлення даної теми зі сторони держави і, як наслідок, необхідність суспільства у сфері донорства органів. Зазначений перелік питань не є вичерпним, а тому потребує комплексного законодавчого, наукового та медичного підходів.

Часу для створення Єдиної державної інформаційної системи трансплантації (ЕДІСТ), що має координувати систему трансплантації, закупівлю нового обладнання для 4 центрів із трансплантації, навчання нової професії трансплантo-координатора та розробку близько 30 нових нормативно-правових актів, у міністерства було близько 5 місяців. Для того, щоб виконати весь необхідний обсяг роботи, передбачений законом, необхідно не менше одного року і належне фінансування з Державного бюджету всіх складових системи, яке парламент не передбачив під час прийняття нового закону [10].

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищевказаного, в законодавстві України прослідковується тенденція відсутності формування чіткого механізму для отримання згоди від потенційного донора. До того ж необхідно запровадити спеціальну систему захисту Єдиної державної інформаційної системи трансплантації. Також необхідно застосовувати заходи стимулювання донорства. Водночас у людей має бути можливість свідомо робити свій вибір з питань посмертної трансплантології.

Список використаних джерел

1. Трансплантація. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki.

2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19.

3. Брюховецька М.С. Цивільно-правове регулювання посмертного донорства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 230 с.

4. Міщук І.В. Дослідження історії розвитку законодавчого регулювання трансплантації органів і тканин людини. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 233–243.

5. Баран П.Є. Історія пересадки важливих органів в Україні. Трансплантологія. 2002. Т. 3, № 1. С. 38–141.

6. Новицька М. Основні зміни до законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людині. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 132-137. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/25.pdf.

7. Перша група майбутніх трансплант-координаторів розпочала навчання. Міністерство охорони здоров'я України. 2019. URL: http://moz.gov.ua/article/news/persha-grupa-majbutnih-transplant-koordinatoriv-rozpochala-navchannja.

8. Рада дозволила посмертне донорство органів. Укрінформ. URL: https://goo.gl/Eqqpjh.

9. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15.

10. Проблеми та перспективи розвитку системи трансплантації в Україні: що заважає рятувати тисячі українців за допомогою трансплантації? URL: http://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemitransplantacii-v-ukraini-scho-zavazhae-rjatuvati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogoju-transplantacii).

References

1. Transplant. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (in Ukrainian).

2. On the application of transplantation of anatomical materials to man: Law of Ukraine of May 17, 2018 № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19. (in Ukrainian).

3. Briukhovetska M.S. Civil Law Regulation of Posthumous Donation in Ukraine: diss. ... cand. law sciences: 12.00.03. Kyiv, 2017. 230 p. (in Ukrainian).

4. Mishchuk I.V. Investigation of the history of legislative regulation of transplantation of organs and tissues of man. Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. 2012. № 2. S. 233–243. (in Ukrainian).

5. Baran P.Y. History of transplantation of important organs in Ukraine. Transplantology. 2002. Vol. 3, № 1. P. 38–141. (in Ukrainian).

6. Novytska M. Major changes to the legislation of Ukraine in the field of human anatomical material transplantation. Entrepreneurship, economy and law. 2018. №9. P.132-137. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/25.pdf. (in Ukrainian).

7. The first group of future transplant coordinators has started training. Ministry of Health of Ukraine. 2019. URL: http://moz.gov.ua/article/news/persha-grupa-majbutnih-transplant-koordinatoriv-rozpochala-navchannja.(in Ukrainian).

8. The Council authorized posthumous organ donation. Ukrinform. URL: https://goo.gl/Eqqpjh. (in Ukrainian).

9. Civil Code of Ukraine (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003, №№ 40-44, Article 356) URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15. (in Ukrainian).

10. Challenges and Prospects for the Transplantation System in Ukraine: What Hinders the Rescue of Thousands of Ukrainians through Transplantation? URL: http://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspectives-development-transplantation-systems-in-ukraine-scho-zavazhae-rjatuvati-tisjachi-ukrainciv-for-help-transplantation). (in Ukrainian).